

В

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР 1920 – таємна політична та військова конвенція між УНР та 2-ою Річчюпосполитою задля спільних дій в боротьбі проти більшовиків, укладена у два етапи. 22 квітня міністри закордонних справ А. Лівіцький та Я. Домбровський підписали спільну політичну угоду, що складалася з 9 пунктів. Згідно з нею Річпосполита визнавала незалежність УНР і Директорію «з головним отаманом С. Петлюрою на чолі як верховну владу УНР». Кордон між державами встановлювався вздовж р. Збруч через Волинь до р. Прип'ять. Відповідно до Речіпосполитої відходили Східна Галичина, Холмщина, Підляшшя, частково Полісся й сім повітів Волині – територія з населенням майже 10 млн. чоловік, переважно українців. Директорія дала згоду відновити права польських поміщиків на землі в межах УНР. Обидві сторони зобов'язувалися не укладати жодних міжнародних угод, які б зашкодили інтересам як УНР, так і Речіпосполитої. Взаємно забезпечувалися культурно-національні права меншин. Передбачалося укладення торговельно-економічної угоди, суперечливе аграрне питання мало бути вирішено після скликання в Україні парламенту. 24 квітня політична угода була доповнена військовою конвенцією, що складалася з 17 статей. Згідно з нею Річпосполита зобов'язувалася надати Директорії військову допомогу, а саме – озброїти й спорядити три дивізії УНР. За взаємною домовленістю мав розпочатися спільний наступ під загальним польським командуванням. Для цього до штабу армії УНР призначалися польські офіцери. Конвенція також встановлювала низку не вигідних для України умов: контроль польських військових над українськими залізницями протягом воєнної кампанії, участь польських офіцерів в організації й становленні українських владних структур, уряд С. Петлюри мав забезпечувати польські війська в Україні продуктами харчування та гужовим транспортом. У разі невиконання цієї умови польська армія могла провадити реквізиції у цивільного населення. Обидві конвенції були таємні, тому не друкувалися і не ратифікувалися.

В.д., відомий як «договір Пілсудського – Петлюри», спирався на особисті відносини та домовленості двох лідерів, не відображав загальних настроїв їхніх народів, тому викликав жорстку критику як українських, так і польських політичних партій. Керівники ЗУНР, а також більшість українських політичних діячів (М. Грушевський, В. Винниченко, С. Шелухін, І. Мазепа) вважали варшавські домовленості зрадою інтересів соборної України, нехтуванням національних інтересів українського народу та прогнозували залежність слабого партнера в особі УНР від Варшави. Польські політики відчували недовіру до українців, вважаючи їх союзниками Німеччини, а проукраїнську політику “начальника” відродженої Польської держави Ю. Пілсудського визначали як таку, що зашкодить нормалізації відносин із радянською Росією.

У сучасній українській історіографії існують суттєві розбіжності щодо оцінки В.д. Більшість дослідників проблеми визначають безвихідне становище уряду УНР при укладені угоди з Річчюпосполитою і цим пояснюють ту непомірно дорогу ціну, яку заплатив Петлюра за допомогу з боку Пілсудського у боротьбі проти більшовиків. Група інших дослідників стверджує, що спільний похід українських та польських військ у квітні 1920 р. на Київ мав всі ознаки інтервенції і водночас вніс певні антагонізми в українсько-польські відносини. Разом із тим, серед істориків поширена думка про В.д. як об'єктивну необхідність задля отримання військової й політичної підтримки з боку Речіпосполитої проти більшовицьких сил в збройній боротьбі українського народу за власну державність.

Літ.: Шелухін С. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. – Прага, 1926; Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1964, т. 2.; Віднянський С.В. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрями наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці // Український історичний журнал, 2003, № 2.

О.С. Черевко.

ВАРЯГИ (від давньоскандинавського var – обітниця, клятва) – найменування скандинавських воїнів, що, очевидно, виникло на руському ґрунті в середовищі скандинавів-найманців наприкінці 9 – початку 10 ст. і первісно позначало скандинавських воїнів, прийнятих на певних умовах (за угодою) до війська руських князів. Перша згадка про найм В. міститься в “Повісті временних літ” під 941 в оповіді про підготовку великого князя київського Ігоря Старого до походу на Візантію. В ісландському “Пасмі (Сазі) про Еймунда” докладно описується процедура укладення та умови угоди найму В. до руського війська за Ярослава Мудрого.

У “Повісті временних літ” слово В. вживається на позначення скандинавів взагалі, незалежно від їх місцеперебування і характеру діяльності. Крім як в етнографічному вступі, укладач “Повісті...” жодного разу не вживає конкретних скандинавських етнонімів. Літописець розрізняє варягів і русів: і Рюрик, і перші руські князі Олег та Ігор, і княгиня Ольга (судячи з імен, скандинави за походженням) називаються ним не “варязькими”, а “руськими” князями; В. і руси представлені як різні частини війська Ігоря. Поступово розрізнення В. і русів переходить у їхнє протиставлення, а образ В. набуває рис небезпечного чужоземця, наприклад у розповіді про захоплення Володимиром Святославичем Києва 978. Зміна ставлення до В. простежується в описі новгородських подій 1015-16, коли князь Ярослав Мудрий визнає “своїми” новгородців, а “чужими” – В., і у знаменитому вислові князя Мстислава Володимировича після Лиственської битви 1024, який також називає В. “чужими”. Використання слова “В.” у “Повісті...”